

УДК 37.034

Данюк М. І.*

ВИХОВАННЯ МИЛОСЕРДЯ ЯК ПРОФЕСІЙНО ЗНАЧУЩОЇ ЯКОСТІ МАЙБУТНЬОЇ МЕДИЧНОЇ СЕСТРИ

Обґрунтовано доцільність виховання милосердя як професійно значущої якості майбутньої медичної сестри. Висвітлено чинники, які зумовлюють специфіку виховання відповідної якості у студентів медичного коледжу. Розкрито сутність категорії «милосердя» як інтегральної дворівневої моральної якості (цінності) особистості, яка визначає здатність людини до співчуття, співпереживання, уважного, людяного, дбайливого ставлення до оточуючих та дійової допомоги на духовно-емоційному та конкретнопрактичному рівнях. Визначено, що милосердя базується на категорії добра (любові) та інтегрує такі професійно значущої якості майбутніх молодших медичних працівників, як доброчинність (альтруїзм), безкорисливість, чуйність, співчуття, співпереживання, відповідальність, обов'язок.

Ключові слова: милосердя, професійні якості, медична сестра, виховання.

У кожній державі під впливом національних особливостей, культурного досвіду народу, соціальної системи, релігійних поглядів формувалася власна система просоціальної, суспільної поведінки, що спиралася на позитивні якості окремих особистостей, їхнє бажання допомогти іншим. Мотивація, зумовленість такої спрямованості поведінки людини є важливою умовою не тільки її самореалізації, але й забезпечення благополуччя всіх, на кого вона спрямована. Тому в останні десятиліття в Україні відбулися істотні зміни в ціннісно-цільових орієнтирах, які сформували новий погляд на медичну сестру не тільки як на фахівця, здатного виконати призначену лікарем процедуру, але і як на людину високоморальну, милосердну, готову прийти на допомогу, яка вміє співчувати й співпереживати, піклуватися про ближнього й нужденного.

Доцільність актуалізації проблеми виховання милосердя у медичної сестри зумовлена низкою чинників, вплив яких значною мірою викликає необхідність перегляду ролі й місця сестринської справи, переорієнтації змісту її освіти в зв'язку з формуванням багатоукладної системи охорони здоров'я та адаптації до ринкових умов. До них насамперед відносяться особливості медико-демографічних процесів та їх прогностичний характер, захворюваність та старіння населення, спосіб його життя, а також ті, що випливають із загальних напрямків реформування системи охорони здоров'я України, в яких роль, місце діяльності і функції медичних сестер набувають якісно нового змісту. Це пріоритетний розвиток первинної медико-санітарної допомоги, зокрема на засадах сімейної медицини; розширення стаціонарозамінних форм лікування; формування закладів медико-соціальної допомоги хронічним хворим, інвалідам і людям похилого віку, паліативної медицини та хоспісів; активізація профілактичної діяльності; створення сектору додаткових можливостей отримання медичних послуг; утілення нових форм медсестринської допомоги та діяльності відповідно до міжнародних зразків.

У дослідженнях М. Шегедин обґрунтовано, що на сьогодні в Україні в процесі становлення перебувають такі сучасні види медсестринської діяльності, як формування в населення здорового способу життя, профілактично-освітня робота з питань планування сім'ї, робота в бригадах сімейної медицини, паліативна медична допомога в хоспісах, робота в ролі менеджерів медсестринських структур, викладачів медсестринських навчальних дисциплін. Також зазначено, що практично відсутні такі професійні види медсестринської діяльності, як патронажна медсестринська допомога пацієнтам похилого віку та медико-соціальна допомога в установах медсестринського догляду для хронічних хворих [15, с. 11]. А саме ці види діяльності максимально вимагають від медичної сестри милосердного ставлення до пацієнта.

* © Данюк М. І.

Актуальність виховання милосердного ставлення майбутньої медичної сестри до пацієнта зумовлена також ситуацією, яка склалась в сучасній медичній освіті. Орієнтація медичних коледжів переважно на формування професійних знань, умінь і навичок відсунула на другий план питання виховання особистісних якостей майбутніх медиків, які є необхідною складовою компетентного фахівця.

Метою статті є висвітлення сутності милосердя як професійно значущої якості майбутньої медичної сестри.

Проведений аналіз літературних джерел [1–15] засвідчив, що проблема милосердя в міру своєї актуальності завжди була одним із важливих чинників наукових пошуків у філософії, соціології, психології, педагогічній науці і практиці. Тому розуміння значущості милосердя у становленні особистості простежується впродовж усього історичного шляху цивілізації. Її філософський аспект закладено ще у працях Конфуція, Демократа, Сократа, Аристотеля, які зараховували його до найважливіших людських якостей і чеснот.

Зупинимося на тлумаченні сутності «милосердя» та дотичних до нього понять. Милосердя – поняття багатофункціональне і розглядається в різних аспектах, як-то: цінність, особистісна якість людини, поведінка. Як якість милосердя виявляється у позитивному ставленні до особистості. Як моральне почуття вона належить до ціннісних етичних характеристик. За своєю сутністю є антропо- і соціокультурним утворенням, формується у процесі взаємодії соціальних індивідів залежно від рівня їхнього морального розвитку, готовності до морального вчинку.

У різних культурних традиціях милосердя осмислюється як фундаментальна основа умов людського співіснування, моральна вимога. Воно є одним з основоположних принципів гуманістичного суспільства, джерела якого полягали в архаїчній родовій солідарності, яка суворо зобов'язувала ціною будь-яких жертв визволяти з біди родича, проте не «чужих» [6]. Загалом милосердя є визначальною рисою українського національного характеру.

З появою християнства милосердя і співчуття визначаються головними чеснотами. Гуманні чесноти і відповідні їм суспільні норми є тим соціально-культурним ресурсом, який визначає повсякденну поведінку і регулює взаємини людей, є підвалиною їхньої людяності, а отже, забезпечують життєздатність суспільства. Згідно з постулатами релігійної етики людина має бути милосердною передусім заради блага і спасіння власної душі. У цьому твердженні міститься глибока моральна істина: щире діяння милосердя не може принижувати його адресата, не може порушувати його гідність, оскільки щонайперше в цьому діянні життєво й духовно зацікавлений сам його суб'єкт. Як стверджують науковці, цей висновок можна застосувати й до суспільства в цілому: спільнота, яка перестає бути милосердною до своїх нужденних членів, завдає шкоди насамперед самій собі, зраджує власну духовність. Здатність до милосердя – істотний прояв морального здоров'я суспільства, як і кожної окремої особистості [10]. Цей висновок є особливо актуальним у сучасних умовах розвитку нашої держави, в якій різкий розрив із традиціями відбувся близько дев'яти десятиліть назад, коли навіть саме поняття «милосердя» практично вийшло з офіційного вжитку. Його загальнолюдський гуманістичний зміст ігнорувався, а ідентифікувався лише з релігійною діяльністю й мораллю та розглядався як «пережиток минулого», який не вартий радянської людини. При цьому релігійна діяльність була заборонена.

Однак у народній свідомості й в українській мові завжди зберігалися поняття й термін *милосердя*, що характеризує вищий прояв людського жалю, що поєднує жалість, співпереживання з активною, діяльною любов'ю до ближнього. Воно пов'язане з вставленням особистості до важкої ситуації, фізичних і розумових недоліків і слабостей іншої людини, бажанням йому допомогти.

Як свідчить проведений аналіз літературних джерел і практики роботи медичних сестер, сенс милосердя не зводиться до ритуалу шанобливості, благодійності й спонсорства. Милосердя вживається для опису м'якості, поблажливості або співчуття

виявленого однією особою в стосунках з іншою. Різні джерела неоднаково тлумачать цей термін. Милосердя – готовність допомогти кому-небудь, виявити поблажливості до кого-небудь зі співчуття, людинолюбства, серцевої участі, діяльна допомога кому-небудь, викликана цими почуттями. Милосердя – це жалісливість, співчуття, любов на ділі, готовність робити добро кожному (В. Даль). Милосердя – діяльне співчуття і конкретно виражена доброта стосовно нужденних, знедолених. За С. Ожеговим, милосердя – готовність допомогти будь-кому або пробачити зі співчуття, людинолюбства [10, с. 284]. В. Шутова визначає милосердя як інтеграційну моральну якість, яка є основою розвитку здатності людини до співпереживання, душевної щедрості, безкорисливого надання допомоги іншим людям. Дослідник виділяє такі основні якості милосердної особистості: позитивні – співпереживання, співчуття, причетність, турбота про інших, практична допомога іншим; негативні – замкнутість, байдужість, відлюдність, показне співчуття, холодну філантропію. У практичному аспекті милосердя є прагненням допомагати людям. Допомогу під впливом сердечного співпереживання відрізняють від простих людських актів милосердя, які є етичною цінністю самі по собі. Діяльно допомагати іншому самореалізуватися, здійснити свою місію – у цьому сенс категорії милосердя [16].

За своїм об'єктивним змістом милосердя досить близьке до співчуття як однієї з форм вияву людинолюбства, ставлення до іншої людини, засноване на визнанні законності її потреб та інтересів. Воно виявляється в розумінні почуттів і думок іншої людини, наданні моральної підтримки її прагненням і готовності сприяти їх здійсненню. Здатність до співчуття є однією з елементарних і водночас фундаментальних властивостей людини як суспільної істоти. Виникнувши водночас з особистими інтересами та на протигагу їм, це соціальне почуття певною мірою обмежувало приватний егоїзм людей, даючи змогу кожному поставити себе на місце іншої людини й побачити в ній собі подібного. Співчуття є важливою формою вияву гуманізму міжособистісних відносин. Воно означає участь, співпереживання і при цьому полегшення важких, неприємних почуттів іншої людини, вимагає внутрішнього такту та культури спілкування.

Однак неправомірно розглядати милосердність просто як вияв співчуття, оскільки у своїй екзистенційній основі вони не обов'язково збігаються. Якщо співчуття, тим більше співстраждання, пов'язане з тим, що особа переймається турботами й стражданнями інших, тією чи іншою мірою віддаючи їм власне Я, то милосердя, навпаки, передбачає чітко окресленого суб'єкта, який, керуючись моральними прагненнями, від надміру власного буття чинить добро тим, кого усвідомлює саме як інших, відмінних від себе – хоча здебільшого й не без сердечної схильності до них. Саме тому діяльна солідарність під впливом безпосереднього співчуття все ж таки відрізняється за своїм людським смислом від діянь милосердя [7].

А. Гусейнов стверджує, що милосердя передбачає певну здатність, зусилля волі. Воно здійснюється в даруванні, тобто у віддаванні. Саме тому милосердя є переборюванням – себе як самості, свого устремління до спокою, своєї скупості. Бути милосердним не просто, воно становить собою важке особистісне завдання. Для того, щоб почати бути милосердним, не потрібно чекати будь-яких внутрішніх станів. Достатньо робити те, що можеш. Можливість милосердної любові – не в споглядання, не у вірі, не у внутрішньому налаштуванні, а в практичних діях, і без надії на швидкий успіх [4, с. 364-365].

В. Савельєв тлумачить милосердя як співчутливу й діяльну любов, яка виявляється в готовності допомагати кожному, хто цього потребує, і поширюється на всіх людей, а гранично – на все живе [10, с. 159]. Милосердна любов передбачає прийняття інтересів іншої людини незалежно від симпатій чи антипатій, тобто безпристрасно. Це ставлення, в якому вирівнюється: я ставлюсь до цієї людини так, як би ставився до будь-якого ближнього [4, с. 371].

В історії етики милосердна любов як моральний принцип в тій чи іншій формі, звичайно, визнавалися більшістю мислителів. Проте висловлювались і серйозні сумніви: по-перше, чи достатньо милосердя як етичного принципу, і по-друге, чи може заповідь любові розглядатися дійсно як імператив, тим більше фундаментальний. Проблема в тому, що любов є почуттям, тобто суб'єктивною і не піддається свідомій регуляції. Почуття не може бути універсальною основою морального вибору.

Найбільш рішучим і послідовним в етичній критиці заповіді любові як основи моралі був І. Кант. Приймаючи як дійсний мотив моральних діянь обов'язок, мислитель відмовлявся бачити в любові рушійну силу моральності. Ми повністю погоджуємось із думкою А. Гусейнова про те, що в такому випадку І. Кант принципово протиставляв обов'язок і любов [4, с. 354].

По-іншому тлумачив питання про співвідношення любові й обов'язку Ф. Достоевський. Він ніби підказує рішення проблеми шляхом, протилежним І. Канту: любов, чи, як він говорив, серце становить собою метафізичну основу моральності, без милосердя і співчуття моральність не можлива. Як людина виявляє любов в діяльній допомозі ближньому, залежить від досвіду, від мудрості серця. Тут і виявляється, чим є любов для людини – формою діяльного, турботливого ставлення до іншого чи почуттям, в якому вона в цій ситуації самореалізується [4, с. 355]. Якщо людина бачить у милосерді лише своє переживання, співчуття, етичний принцип, а іншу людину як об'єкта милосердя забуває, то від любові нічого, окрім емоцій, а отже крім себелюбства, не залишається. У християнській етиці милосердна любов домінує над усіма іншими принципами і підкреслено сформульована у вигляді головної заповіді – заповіді любові [4, с. 349].

Аналіз змісту найбільш загальних імперативно-оціночних понять моралі засвідчив, що тлумачення поняття «милосердя» базується на уявленні про добро (любов). Воно характеризує позитивне моральне значення явищ суспільного життя відповідно до їх ідеалу. Якщо виходити з того, що є Абсолютним Добром (а не відносним, від якого один отримує радість і задоволення, а інший ллє сльози), то воно пов'язане з Любов'ю до іншої людини [12].

В етичній літературі добро розуміється як повноцінна моральна категорія, яка виявляється тоді, коли людина, роблячи його, переймається реальними турботами, стражданнями й радіщами інших людей, коли нею рухають не абстрактні ідеї «зробити добро», «не гола свідомість обов'язку», а живі почуття любові, жалю, симпатії, безкорислива радість спілкування [6, с. 115]. Добро завжди духовне, а духовність є вищим виявом моральності.

На думку С. Анисимова, найбільш узагальнене визначення сутності добра зводиться до того, що добро – це інтегральний зміст усієї сукупності моральних вимог, тобто сукупність всього того, що моральність вимагає від людини [2]. Однак не можна відкидати інші розуміння, відповідно до яких добро є: задоволенням (Сократ), користю, відсутністю страждань (Л. Бенташ, Дж. Шілл), щастям (Епікур, Спіноза), Вищим розвитком (І. Кант).

Одна із сутнісних ознак поняття «добро» полягає в тому, що воно служить засобом моральної оцінки вчинків, дій, відносин людей. В етиці Гегеля добро розглядається як абсолютна мета світу, до якої має прагнути кожен суб'єкт: «Добро в собі і для себе є абсолютною метою світу і обов'язком для суб'єкта, який повинен мати розуміння добра, зробити його своїм наміром і реалізувати у своїй діяльності» [5, с. 336].

Проведений аналіз літературних джерел [8–11] засвідчив, що в розвитку наукової думки існує дві тенденції щодо тлумачення категорії добра: матеріалістична, яка пов'язує це поняття із задоволенням людських потреб, законами природи, бажаннями і прагненнями людей, насолодою і стражданнями; теологічна тенденція, яка виводить це поняття з Божественної волі, суб'єктивних нахилів, симпатій і антипатій людини. Добра людина переживає глибоке моральне задоволення від наданої допомоги, намагається підтримати кожного, хто цього потребує.

Гуманізація суспільних відносин відроджує поняття «чуйність», яке є одним із найбільш істинних виявів добра. І це закономірно, тому що виявлення доброго ставлення до інших є відправним пунктом для формування ідеалів вільної людини. Чуйність – моральна якість, що характеризує ставлення людини до інших людей. Вона передбачає турботу про потреби і бажання людей, вияв уваги до їх інтересів, проблем, думок, почуттів. Чуйність виражається в розумінні мотивів, якими керуються люди в своїй поведінці; ввічливому поводженні з іншими. Вона виключає грубість, пихатість, нетерпимість, підозріливість і недовіру до людей як в особистих, так і в інших стосунках. Чуйність часто ототожнюють або безпосередньо пов'язують з поняттям милосердя – співчутливого, доброзичливого, турботливого ставлення до іншої людини [12].

Дотичним до поняття «милосердя» є поняття «обов'язок». Це ставлення особистості до суспільства, трудової діяльності, сім'ї тощо. Особистість постає тут як активний носій певних моральних зобов'язань перед суспільством, який визнає їх і реалізує у своїй діяльності. Категорія обов'язку тісно пов'язана з іншими поняттями, які характеризують моральну діяльність особистості, такими як відповідальність, самосвідомість, совість, мотив [4].

В. Сухомлинський розкрив гуманістичний зміст поняття «обов'язок» з позиції гармонії в ньому індивідуального обов'язку, тобто відповідальності перед самим собою, і обов'язку суспільного (перед іншими людьми): «Бачення морального аспекту явищ, взаємовідносин між людьми, пізнання світу серцем – дуже важлива передумова виховання обов'язку, – вважав педагог. – Почуття громадянського обов'язку народжується з елементарної моральної звички – звички приходити людині на допомогу незалежно від того, просить вона про це чи ні» [14, с. 195].

В етиці обов'язок розглядають у двох аспектах – об'єктивному та суб'єктивному. Об'єктивність виявляється у самому змісті його вимог, які впливають зі специфіки тих ролей, які виконує людина і які залежать від місця, яке вона посідає в суспільстві. Об'єктивність цих вимог потрібно розглядати незалежно від бажань окремої людини. Г. Васянович стверджує, що виконання обов'язку вимагає наявності таких вольових якостей, як наполегливість, старанність, витримка. Обов'язок завжди пов'язаний із вчинком, моральною поведінкою, активною діяльністю [3].

Отже, ми визначили милосердя як інтегральну дворівневу моральну якість (цінність) особистості, яка визначає здатність людини до співчуття, співпереживання, уважного, людяного, дбайливого ставлення до оточуючих та дієвої допомоги як на духовно-емоційному та і конкретнопрактичному рівнях. Вона є складовою як загальнокультурної, так і професійної компетентності фахівця. Виховання в майбутніх молодших медичних працівників милосердного ставлення до пацієнта як професійно значущої якості доцільно здійснювати шляхом виховання у них таких якостей особистості, як доброта, добротинність (альтруїзм), безкорисливість, чуйність, співчуття, співпереживання, відповідальність як на духовно-емоційному, так і конкретнопрактичному рівнях. Найбільш оптимальні шляхи проведення цієї роботи можуть стати предметом подальшого наукового пошуку.

Література:

1. Акопов В. И. Медицинское право в вопросах и ответах / В. И. Акопов. – М. : ПРИОР, 2000. – 208 с.
2. Анисимов С. Ф. Мораль и поведение / С. Ф. Анисимов. – М. : Мысль, 1979. – 114 с.
3. Васянович Г. П. Педагогічна етика : [навч.-метод. посібник для викладачів і студентів вищих навч. закл.] / Г. П. Васянович – Л. : Норма, 2005. – 343 с.
4. Гусейнов А. А. Этика : учебник. / А. А. Гусейнов, Р. Г. Апресян – М. : Гардарики, 1998. – 472 с.
5. Этика и воспитание: От самооценки к самосовершенствованию : [методическое пособие / под. ред. А. И. Шемшуриной]. – М. : ВУХТ, 2002. – 144 с.
6. Малахов В. А. Этика : [курс лекцій] / В. А. Малахов. – К. : Либідь, 1996. – 304 с.
7. Мур Д. Э. Принципы этики / Д. Э. Мур. – М. : Прогресс, 1984. – 327 с.

8. Ожегов С. И. Словарь русского языка / С. И. Ожегов; под. ред. чл.-кор. АН ССР Н. Ю. Шведовой. – 18-е изд., стереотип. – М., 1986. – 797 с.
9. Педагогический энциклопедический словарь/ гл. ред. Б. М. Бим-Бад; редкол. : М. М. Безруких, В. А. Болотов, Л. С. Глебова и др. – М.: Большая Российская энциклопедия, 2008. – 528 с.
10. Савельев В. П. Этика : Короткий навчальний словник : терміни, поняття, персоналії / В. Савельев – Львів : «Магнолія 2006», 2007. – 279 с.
11. Сейко Н. Добродійність як етична й науково-педагогічна категорія / Наталія Сейко // Шлях освіти. – 2004. – № 2. – С. 9-15.
12. Словарь по этике / [под ред. Р. Г. Апресяна], – М., 2000. – 213 с.
13. Словарь по этике / под ред. А. А. Гусейнова и И. С. Кона. – М. : Политиздат, 1989. – 447 с.
14. Сухомлинский В. А. Рождение гражданина / В. А. Сухомлинский. – М. : Молодая гвардия, 1971. – 336 с.
15. Шегедин М. Медико-соціальні основи реформування медсестринських кадрових ресурсів системи охорони здоров'я : автореф. ... д-ра мед. наук / М. Шегедин. – К., 2001. – 24 с.
16. Шутова В. А. Педагогические условия воспитания милосердия у детей младшего возраста : дис. ... канд. пед. наук / В. А. Шутова. – Смоленск, 1999. – 214 с.

Данюк М. И.

ВОСПИТАНИЕ МИЛОСЕРДИЯ КАК КАЧЕСТВА БУДУЩЕЙ МЕДИЦИНСКОЙ СЕСТРЫ

Обосновано целесообразность воспитания милосердия как профессионально значимого качества будущей медицинской сестры. Освещены факторы, которые обуславливают специфику воспитания соответствующего качества у студентов медицинского колледжа. Раскрыта сущность категории «милосердия» как интегрального двухуровневого морального качества (ценности) личности, которое определяет возможность человека к проявлению сочувствия, сопереживания, внимания, человечности, заботливого отношения к окружающим и оказанию реальной помощи на духовно-эмоциональном и конкретно-практическом уровнях. Установлено, что милосердие базируется на категории «добро» (любовь) и интегрирует такие качества будущих младших медицинских работников, как добропорядочность (альtruизм), бескорыстие, чуткость, сочувствие, сопереживание, ответственность, обязанность.

Ключевые слова: милосердие, профессиональные качества, медицинская сестра, воспитание.

Daniuk M. I.

CHARITY UPBRINGING AS QUALITY OF FUTURE NURSE

It is grounded charity upbringing as professionally significant quality of a future nurse. The article deals with factors that determine peculiarity of the appropriate quality while training at the medical college of students (specific features of medical and demographic processes and their prognostic nature, their way of life, the absence of such kinds of professional nursing activities as patronage, nursing care of elderly patients, medical and social care at the nursing care institutions for chronically ill patients). The essence of such concepts as «mercy», «kindness», «love», «compassion», «sensitiveness», and «responsibility» has been analyzed. It has been ascertained that «charity» is a multifunctional concept and it is considered in various aspects such as: value, personal quality of a human, behavior. Ability to charity is a significant manifestation of moral health of both society and each individual, ready to help everybody.

The author presents the definition of a «charity» as an integral two-level moral quality (value) of the individual, which defines human's capacity for compassion, empathy, care, humane attitude, respect and active support on spiritual and emotional as well as concrete and practical levels. It has been established that the concept «charity» is based on the notion of good (love).

It integrates the following professionally meaningful individual qualities of future nurses: charity (altruism), selflessness, sensitiveness, compassion, empathy, responsibility, duty.

Keywords: charity, professional qualities, nurse, upbringing.

Рецензент: Слюсаренко Н.В.